

คอลัมน์ “จากท่าพระจันทร์ถึงสนามหลวง”

ผู้จัดการรายวัน ฉบับวันพฤหัสบดีที่ 16 กรกฎาคม 2541

ฟุตบอลโลก ผลผลิตของทุนวัฒนธรรม

รังสรรค์ ทัศนะพรพันธุ์

ฟุตบอลโลกครั้งที่ 16 หรือที่รู้จักกันในนาม France'98 จบลงด้วยชัยชนะของประเทศฝรั่งเศส

ฝรั่งเศสมิได้ประสบความสำเร็จในด้านการกีฬา ด้วยการครองตำแหน่งชนะเลิศฟุตบอลโลกเป็นหนแรกเท่านั้น หากยังได้ชัยชนะทางเศรษฐกิจอีกด้วย การจัดการแข่งขันฟุตบอลโลกครั้งนี้ดึงดูดแฟนฟุตบอลจากประเทศต่างๆทั่วโลก จากสหรัฐอเมริกาจรดญี่ปุ่น และจากนอร์เวย์จรดอัฟริกาใต้ นอกจากนี้ คณะผู้จัดการแข่งขันยังวางแผนอย่างชาญฉลาดในการกระจายการแข่งขันตามเมืองต่างๆ โดยใช้สนามแข่งขันรวม 10 สนาม อันได้แก่ Stade de France (Paris/St.Denis), Parc Des Princes (Paris), Municipal Stadium (Toulouse), Geoffroy Guichard Stadium (St. Etienne), Felix-Bollaert Stadium (Lens), Gerland Stadium (Lyon), Lescure Park (Bordeaux), Velodrome Stadium (Marseille), Beaujoire Stadium (Nantes) และสนามกีฬาแห่งนคร Montpellier

ถ้าพียงแต่การจัดการแข่งขันฟุตบอลโลกก็ทำให้ฝรั่งเศสมีรายได้จากการท่องเที่ยวของแฟนฟุตบอลต่างชาติจำนวนมากอยู่แล้ว การกระจายการแข่งขันตามเมืองต่างๆยิ่งเสริมส่งให้ฝรั่งเศสดูดซับรายได้จากแฟนฟุตบอลต่างชาติมากยิ่งขึ้น เพราะแฟนฟุตบอลเหล่านี้ต้องเดินทางย้ายเมืองไปสู่สนามที่ทีมชาติของตนลงแข่งขันนั่นเอง

แต่เจ้าภาพผู้จัดการแข่งขันจะไม่สามารถกอบโกยส่วนเกินทางเศรษฐกิจจากการจัดการแข่งขันได้ หากไม่มีกระบวนการทำให้การแข่งขันฟุตบอลแปรสภาพเป็นสินค้า (Commodification) ในฐานะที่เป็นบริการสันทนาการ

ฟุตบอลสมัยใหม่ก่อเกิดในประเทศอังกฤษ แล้วแพร่ระบาดไปสู่ภาคพื้นยุโรป จากนั้นการขยายตัวของจักรวรรดิอังกฤษก็ก่อให้เกิดกระบวนการสากลานูวัต (Internationalization) ของฟุตบอล จักรวรรดิอังกฤษแผ่อำนาจจักรไปสู่อินเดีย ฟุตบอลก็ตามไปสู่ดินแดนนั้น สโมสรกีฬา (sport clubs) ผุดขึ้นในดินแดนที่เป็นอาณานิคมของอังกฤษ ทั้งอาณานิคมโดยนิตินัย (de jure colony) และอาณานิคมโดยพฤตินัย (de facto colony) และฟุตบอลเป็นกีฬาประเภทหนึ่งที่แข่งขันในสโมสรกีฬาเหล่านี้

กระบวนการที่ทำให้ฟุตบอลกลายเป็นกีฬาสากลมิได้เกิดจากการขยายตัวของลัทธิจักรวรรดินิยมเท่านั้น หากยังเป็นผลจากกระบวนการขัดเกลาทางวัฒนธรรม โดยผ่านชนชั้นนำและโดยอาศัยระบบโรงเรียนอีกด้วย ประเทศที่จัดการศึกษาตามแบบอย่างตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งอังกฤษ ไม่เพียงแต่นำเข้าระบบโรงเรียนของอังกฤษเท่านั้น หากยังสร้างการยอมรับวัฒนธรรมอังกฤษบางส่วนอีกด้วย

เมื่อฟุตบอลลงรากปักหลักในละตินอเมริกาแล้ว สโมสรฟุตบอลในละตินอเมริกาหลายต่อหลายสโมสรตั้งชื่อเลียนแบบสโมสรฟุตบอลอังกฤษ ไม่ว่าจะเป็น Arsenal, Liverpool, Corinthians และ Wanderers แม้แต่สโมสรฟุตบอลยักษ์ใหญ่ของอาร์เจนตินายังใช้ชื่อภาษาอังกฤษว่า River Plate แทนที่จะใช้ชื่อ Rio de la Plata

ความเป็นสากลของกีฬาฟุตบอลได้รับการเสริมส่งยิ่งขึ้นไปอีก เมื่อมีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผสมผสานเทคโนโลยีด้านอวกาศกับเทคโนโลยีสารสนเทศ จนสามารถถ่ายทอดโทรทัศน์ผ่านดาวเทียมได้ กระบวนการโทรทัศน์นวัตวิถ (Televisionization) ได้รับการเกื้อหนุนจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีดังกล่าวนี้ โดยที่ในขณะเดียวกัน กระบวนการโทรทัศน์นวัตวิถมีส่วนผลักดันกระบวนการสากลานวัตวิถของกีฬาฟุตบอลอย่างสำคัญ ความเป็นสากลของกีฬาฟุตบอลนับตั้งแต่ทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา ขยายตัวมากยิ่งขึ้นกว่ายุคก่อนหน้านี้ ทั้งนี้ด้วยการเสริมส่งของกระบวนการโทรทัศน์นวัตวิถนั่นเอง

ฟุตบอลเติบโตขึ้นมาเป็นกีฬาสากล พร้อมกับกับการแปรเปลี่ยนจากกีฬาสมัครเล่นไปเป็นกีฬาอาชีพ กระบวนการสากลานวัตวิถของฟุตบอลมิได้มาก่อนกระบวนการพาณิชย์านวัตวิถ (Commercialization) หากทว่ากระบวนการทั้งสองก่อเกิดควบคู่กันไป ฟุตบอลอาชีพในประเทศอังกฤษมีอายุกว่า 100 ปีแล้ว ข้อที่น่าสังเกตก็คือ กระบวนการทั้งสองเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ กระบวนการสากลานวัตวิถช่วยบุกเบิกตลาดให้แก่วัฒนธรรมฟุตบอล ซึ่งเกื้อกูลต่อกระบวนการแปรการแข่งขันฟุตบอลเป็นสินค้า ในขณะเดียวกัน กระบวนการพาณิชย์านวัตวิถสร้างแรงผลักดันให้กีฬาฟุตบอลมีความเป็นสากลมากขึ้นอีกทอดหนึ่ง

การก่อตั้ง FIFA (= Federation Internationale de Football Association) ในปี 2447 เพื่อเป็นองค์กรโลกบาล ทำหน้าที่จัดระเบียบการแข่งขันฟุตบอลระหว่างประเทศ และดูแลให้ภาคีสมาชิกปฏิบัติตามระเบียบดังกล่าว สะท้อนให้เห็นความเป็นสากลของกีฬาฟุตบอลตั้งแต่นั้น ปี 2447 แล้ว FIFA ยังทำหน้าที่พิพากษาและลงโทษภาคีสมาชิกที่ละเมิดระเบียบ รวมตลอดจนพิจารณาข้อพิพาทระหว่างภาคีสมาชิกในส่วนที่เกี่ยวข้องกับฟุตบอลอีกด้วย ในปัจจุบัน FIFA มีภาคีสมาชิกรวม 198 ประเทศ โดยมีสำนักงานใหญ่อยู่ที่นครซูริค (Zurich) ประเทศสวิตเซอร์แลนด์

ขุมทรัพย์สำคัญของ FIFA อยู่ที่การจัดการแข่งขันฟุตบอลโลกที่เรียกว่า World Cup ในยุคสมัยที่กระบวนการโทรทัศน์ยังไม่แข็งแกร่ง และกระบวนการพาณิชย์ยานุวัตยังเป็นเพียงกระแสภายในประเทศ โดยที่ยังมิได้เติบโตใหญ่เป็นกระแสโลก การจัดการแข่งขันฟุตบอลโลกมิได้ก่อให้เกิดส่วนเกินทางเศรษฐกิจมากนัก เมื่อกว่าสองทศวรรษที่แล้ว FIFA เกือบต้องล้มละลายจากการแข่งขันฟุตบอลโลก

โฉมหน้าของ FIFA เปลี่ยนแปลงไป เมื่อโจอาว ฮาเวลานจ์ (Joao Havelange) ชาวบราซิล ยึดกุมอำนาจได้ในปี 2517 ทั้งนี้ด้วยการระดมคะแนนเสียงจากภาคีสมาชิกในแอฟริกา และเอเชีย ซึ่งในเวลานั้นฟุตบอลยังมีไม่กี่พื้นที่มีประชาชนนิยมในทวีปทั้งสอง นายฮาเวลานจ์บริหาร FIFA ประดุจหนึ่งอาณาจักรมาเฟีย บัญชีการเงินของ FIFA ไม่สะอาดเรียบร้อย และกลายเป็นเป้าที่บรรดาผู้นำกีฬาฟุตบอลในยุโรปพุ่งเล็ง

แต่นายฮาเวลานจ์จับประเด็นหลักได้ว่า การขายสิทธิการถ่ายทอดการแข่งขันฟุตบอลทางโทรทัศน์เป็นขุมทรัพย์สำคัญของจัดการแข่งขันดังกล่าว แต่การขายสิทธิการถ่ายทอดโทรทัศน์ด้วยวิธีการอันไม่โปร่งใสก่อให้เกิดข้อครหาเป็นอันมาก โดยที่มีการกล่าวหาว่ามีการกินนอกกินในในหมู่ผู้บริหาร FIFA

การขายสิทธิการถ่ายทอดโทรทัศน์ด้วยวิธีการอันไม่โปร่งใสปรากฏครั้งแรกก่อนการแข่งขันฟุตบอลโลกในปี 2529 ซึ่งเม็กซิโกเป็นเจ้าภาพ FIFA ตกลงขายสิทธิดังกล่าวแก่สถานีโทรทัศน์ Televisa แห่งเม็กซิโกในราคา 33 ล้านดอลลาร์อเมริกัน โดยที่ Televisa หารายได้จาก การให้เช่าช่วงสิทธิการถ่ายทอดโทรทัศน์แก่สถานีโทรทัศน์ในประเทศต่างๆ ข้อที่ก่อให้เกิดข้อครหา ก็คือ ผู้เจรจาทั้งฝ่าย FIFA และ Televisa เป็นคนเดียวกัน คือ นายกิลเลอริโม คาเยโด (Guillermo Canedo) ผู้บริหาร Televisa ซึ่งดำรงตำแหน่งรองประธานอาวุโสของ FIFA ด้วย

ในเวลาต่อมา FIFA เลือขายสิทธิการถ่ายทอดโทรทัศน์แก่ ISL Marketing บริษัทธุรกิจการกีฬาซึ่งมีฐานอยู่ในสวิตเซอร์แลนด์ โดยที่ประธาน ISL คือ นายจ็อง-มารี เวเบอร์ (Jean-Marie Weber) เป็นคนสนิทของนายฮาเวลานจ์

FIFA ขายสิทธิการถ่ายทอดการแข่งขัน France'98 ตั้งแต่ปี 2531 โดยได้ผลตอบแทน 90 ล้านดอลลาร์อเมริกัน ทั้งที่ France'98 แข่งขันในปี 2541 การขายสิทธิการถ่ายทอดโทรทัศน์ล่วงหน้าถึง 10 ปีเช่นนี้ ก่อให้เกิดข้อติฉินนินทาเป็นอันมาก แต่ผู้บริหาร FIFA ภายใต้การนำของนายฮาเวลานจ์หาได้ยี่หระไม่ บัดนี้ FIFA ได้ขายสิทธิการถ่ายทอดโทรทัศน์แก่สถานีโทรทัศน์ Kirch แห่งเยอรมนี และสิทธิการตลาดแก่ ISL Marketing สำหรับการแข่งขัน World Cup 2002 ซึ่งเกาหลีใต้และญี่ปุ่นเป็นเจ้าภาพร่วมเรียบร้อยแล้ว โดยได้รับผลตอบแทน 1,000 ล้านดอลลาร์อเมริกัน

กระบวนการสากลานวัตกรรมซึ่งเสริมส่งฟุตบอลให้เป็นกีฬาสากลและกระบวนการพาณิชย์นวัตกรรม ซึ่งปรับเปลี่ยนการแข่งขันฟุตบอลให้เป็นสินค้าวัฒนธรรม ทำให้รูปโฉมและตัวตนของ FIFA เปลี่ยนแปลงไปอย่างสำคัญ ณ บัดนี้ FIFA มิได้มีฐานะเป็นเพียงองค์กรโลกบาลที่ทำหน้าที่จัดระเบียบกีฬาฟุตบอลระหว่างประเทศเท่านั้น หากทว่าได้แปรสภาพเป็นฐานสำคัญของทุนวัฒนธรรมอีกด้วย

ด้วยเหตุดังนี้ การแย่งชิงตำแหน่งผู้บริหาร FIFA มีนัยเกี่ยวพันถึงการแย่งชิงฐานที่มั่นของกลุ่มทุนวัฒนธรรมด้วย ชัยชนะของนายโจเซฟ เซ็ปป์ แบล็ตเตอร์ (Joseph Sepp Blatter) อดีตพนักงานบริษัทนาฬิกาสวิสในการยึดกุมตำแหน่งประธาน FIFA นับเป็นชัยชนะของกลุ่มอำนาจเก่า เพราะนายแบล็ตเตอร์เป็นคนสนิทของนายฮาเวลานจ์ โดยที่ดำรงตำแหน่งเลขาธิการ FIFA มาตั้งแต่ปี 2524 ความพ่ายแพ้ของนายเล็นนาร์ท โจแฮนสัน (Lennart Johansson) ชาวสวีเดน ผู้ดำรงตำแหน่งประธาน UEFA (= Union des Associations Europeenes de Football) มิอาจถือเป็นความพ่ายแพ้ของยุโรป เพราะผู้นำฟุตบอลยุโรปหลายต่อหลายประเทศหันไปสนับสนุนนายแบล็ตเตอร์ โดยที่ความอหังการของนายโจแฮนสันมีส่วนทำลายคะแนนนิยมของตนเองด้วย

France'98 จบลงด้วยชัยชนะของฝรั่งเศส เพียงเมื่อสามทศวรรษที่แล้ว ไม่มีใครคาดคิดว่า การจัดการแข่งขันฟุตบอลโลกจะมีส่วนกระตุ้นการจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่ France'98 พิสูจน์ให้เห็นความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นระหว่าง World Cup กับการจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

ณ บัดนี้ บรรดาประเทศที่แย่งชิงกันเป็นเจ้าภาพจัดการแข่งขันกีฬาระหว่างประเทศ ไม่ว่าจะเป็นกีฬาโอลิมปิกหรือการแข่งขันฟุตบอลโลก ต่างเล็งเห็นผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นด้านหลัก โดยที่ผลประโยชน์ด้านกีฬากลายเป็นผลประโยชน์รองอย่างช่วยไม่ได้ ในเมื่อการแข่งขันกีฬาระหว่างประเทศกลายเป็นสินค้าวัฒนธรรมไปเสียแล้ว